

**MET VIJF
PODCASTS**
gepresenteerd
door Margriet
Vroomans

HIER IS HET GEBEURD

50 PLEKKEN uit de bezettingstijd
om bij stil te staan

HET DECOR VAN DE HERINNERING

Je moet flink zoeken voor je de plek hebt gevonden waar in de bezettingstijd kamp Ommen was. Het kamp was toen al met opzet midden in een bos ingericht, om pottenkijkers weg te houden, zodat de kampbewaarders er hun gevangenen des te ruwer konden behandelen. Op de plek vind je nu een steen, een eenvoudig houten kruis en een tekstbordje, meer niet.

De ene plek van herinnering is de andere niet. Het voormalige ss-concentratiekamp Vught wordt al van verre aangekondigd, het heet tegenwoordig Nationaal Monument Kamp Vught, er is een tentoonstellingsgebouw, een museum en je kunt rondlopen op een deel van het terrein, waar destijds de terreur heerste.

We zijn op vijftig van dit soort plaatsen van herinnering geweest, om er de plek te fotograferen waar het in de bezettingstijd gebeurde en de verhalen vast te leggen over wat er toen plaatsvond. De keuze voor die vijftig plekken is de onze, en vanzelfsprekend subjectief. De verschillen tussen die plekken zijn immens. In Westerbork, waar de nazi's het doorgangskamp voor de Nederlandse joden hadden ingericht, komen jaarlijks honderduizenden mensen om zich te verbazen: hoe kon het gebeuren dat vanaf dit stuk hei van 500 bij 500 meter in totaal 107.000 joden, sinti en roma naar de vernietigingskampen werden afgevoerd? Aan de Snipperlingsdijk in Deventer staat, weggedrukt door nieuwbouw, ook een oorlogsmonument; je komt er alleen als je er woont, werkt of weet dat het er staat. Het herinnert eraan dat hier vijf leden van een verzetsgroep werden gefusilleerd door een Duitse patrouille, nadat er eerder al twee waren gedood bij een vuurgevecht. Het gebeurde op 11 april 1945, *drie kwartier* voor de geallieerden de stad kwamen bevrijden.

En zo heeft elke plek zijn verhaal. We waren bij de Blokhuispoort in Leeuwarden, de gevangenis waar het verzet in december 1944 51 mannen uit de cel haalde, zonder een schot te lossen. Daar is de film *De Overval* over gemaakt – een ongekende bioscoop-hit uit de jaren zestig. En we waren in het dorpje Mesch, onder Maastricht, pal aan de grens, de eerste plek in Nederland die werd bevrijd, op 12 september 1944, toen iedereen dacht dat de rest van het land in enkele weken zou volgen.

In Westbroek stonden we op het idyllische pleintje voor de Hervormde Kerk. Vrediger dan hier lijkt onmogelijk. Op 5 mei 1945 brak er de hel los, toen Duitse soldaten erheen gestuurd werden om wraak te nemen voor de arrestatie en opsluiting van twee officieren, door een verzetsgroep die de bevrijding alvast wilde vieren. Er vielen elf doden, één dag nadat Duitsland op de Lüneburger heide had gecapituleerd.

En we stonden aan de rand van dat tarweveld in Rademakersbroek, een gehucht bij Varsseveld. Op deze akker werden op 2 maart 1945 46 gevangenen doodgeschoten. Ze waren uit hun cel in de naburige gevangenis van Doetinchem gehaald, het was de wraak voor een paniekerige actie van een verzetsgroep, die vier Duitse militairen het leven had gekost.

We stonden, kortom, op de plekken waar de gruwelen van de oorlog nog altijd voelbaar zijn. Waar je je voortdurend afvraagt waarom de mensheid tot het allerergste in staat is als de omstandigheden daar aanleiding toe geven. Maar waar je ook in diepe bewondering kunt verzinken voor de moed die sommigen op het beslissende moment konden opbrengen. Zoals de mensen in Nieuwlande, dat Drentse dorp dat 200 joodse onderduikers door de oorlog sleepte, zonder dat er ooit één werd verraden – Nieuwlande was ‘het dorp dat zweeg’.

Zo’n reis langs al die plekken, langs al die verhalen, die kunnen we iedereen aanraden. Langzaam doemt het beeld op van de oorlog die wás, en die eigenlijk nooit meer voorbijgaat. De plekken vertellen het verhaal meestal zelf. Via monumenten bijvoorbeeld, het ene sterk en indrukwekkend, het andere sober of aandoenlijk. Of ze vertellen het in stilte, in je hoofd, zodra je je ervoor open stelt.

De essentie van dit boek vormen de foto’s van de vijftig plekken waar het is gebeurd. Ze bouwen het decor van de herinnering. Wat opvalt is dat er zo weinig mensen op staan. En zo véél bomen, het zijn de bomen die alles gezien hebben. Ze staan in wat Armando zo prachtig het ‘schuldig landschap’ noemde – maar ze hebben hun onschuld behouden en zijn onze gids naar het verleden. Of ze nu bij de loopgraven van de Grebbelinie staan, of langs het tarweveld van Rademakersbroek.

Rolf Baas
Ad van Liempt

Een vijfdelige podcast-serie, gepresenteerd door Margriet Vroomans, begeleidt dit boek en begeleidt tevens de lezer die zelf op pad wil naar de plaatsen waar het is gebeurd. De plekken die in de podcast worden besproken zijn voorzien van een QR-code. Wie die scant met een smartphone komt bij de betreffende aflevering van de podcastserie terecht. In het boek zijn coördinaten toegevoegd die de reiziger behulpzaam kunnen zijn bij het vinden van de exacte locatie.

INHOUD

- 1 **Rhenen, de Grebbeberg** 6
- 2 **Rotterdam, het bombardement** 10
- 3 **Rijsoord, de capitulatie** 14
- 4 **Middelburg, de stadsbrand van 17 mei** 17
- 5 **Lunteren, de Muur van Mussert** 20
- 6 **Utrecht, Maliebaan** 24
- 7 **Den Haag, Anjerdag** 28
- 8 **Amsterdam, Jonas Daniël Meijerplein** 30
- 9 **Zaandam, de Februaristaking** 34
- 10 **Scheveningen, Waalsdorpervlakte** 36
- 11 **Wassenaar, Seyss-Inquart op Clingendael** 39
- 12 **Maassluis, het fluitincident** 42
- 13 **Amsterdam, Euterpestraat** 44
- 14 **Amsterdam, Hollandsche Schouwburg** 48
- 15 **Amersfoort, De Stenen Man** 52
- 16 **Marum, executies tijdens staking** 56
- 17 **Appelbergen, gedode stakers gedumpt** 60
- 18 **Sint Michielsgestel, het gijzelaarskamp** 64
- 19 **Den Haag, het Oranjehotel** 66
- 20 **Vught, de Fusilladeplaats** 70
- 21 **Westerbork, doorgangskamp** 74
- 22 **Rotterdam, Loods 24** 78
- 23 **Ommen, strafkamp Erika** 81
- 24 **Apeldoorn, het Apeldoornsche Bos ontruimd** 84
- 25 **Leiden, het Joods Weeshuis** 86
- 26 **Aalten, kerkrattia** 88
- 27 **Nieuwlande, het dorp dat zweeg** 92
- 28 **Nijmegen, het bombardement** 94
- 29 **Den Haag, Dolle Dinsdag** 98
- 30 **Maastricht, Mesch als eerste bevrijd** 100
- 31 **Oosterbeek, Slag om Arnhem** 102
- 32 **Eindhoven, bombardement ná de bevrijding** 106
- 33 **Venlo, mislukte bombardementen** 108
- 34 **Heusden, de stadhuisramp** 111
- 35 **Breskens, onverwacht bombardement** 114
- 36 **Putten, de razzia** 116
- 37 **Overloon, de bloedige slag** 120
- 38 **Montfort, operatie Blackcock** 122
- 39 **Leeuwarden, de overval** 124
- 40 **Den Haag, Bezuidenhout** 128
- 41 **Varsseveld, Rademakersbroek** 130
- 42 **Apeldoorn, Woeste Hoeve** 134
- 43 **Eede, Wilhelmina terug in Nederland** 138
- 44 **Doetinchem, bombardement** 140
- 45 **Texel, opstand van de Georgiërs** 142
- 46 **Deventer, het Twentol-drama** 146
- 47 **Achterveld, de Sint Josephschool** 150
- 48 **Wageningen, Hotel De Wereld** 152
- 49 **Westbroek, schietpartij** 154
- 50 **Amsterdam, schietpartij op de Dam** 156

Podcast-serie

Afl. 1: Naar het westen – Rijsoord, Middelburg, Amsterdam, Den Haag, Rotterdam (3) (4) (13) (19) (22)

Afl. 2: Naar het noorden – Appelbergen, Westerbork, Nieuwlande, Leeuwarden, Texel (17) (21) (27) (39) (45)

Afl. 3: Naar het oosten – Lunteren, Aalten, Oosterbeek, Varsseveld, Deventer (5) (26) (31) (41) (46)

Afl. 4: Naar het zuiden – Sint Michielsgestel, Vught, Eindhoven, Venlo, Heusden (18) (20) (32) (33) (34)

Afl. 5: Naar het midden – Utrecht, Amersfoort, Putten, Achterveld, Westbroek (6) (15) (36) (47) (49)

Rhenen, de Grebbeberg

5

Lunteren, de Muur van Mussert

GPS 52.096057, 5.646320

De muur is vervallen, maar instorten zal hij niet, daar is hij te massief voor. Het groen onttrekt 'm grotendeels aan het gezicht. Als je erop klimt, heb je het uitzicht dat Mussert had toen hij zijn partijgenoten toesprak tijdens de Hagespraken van de NSB. Een schelpvormig terrein. Jarenlang stonden er chalets waarin Poolse gastarbeiders waren gehuisvest, nu is het weer leeg en zou je er een festival kunnen houden.

Lunteren ligt ongeveer in het midden van Nederland. Daar wilde de NSB haar Nationaal Tehuis vestigen, op een terrein dat de partij kocht op de Goudsberg. Van alle plannen is maar een deel gerealiseerd. Het mausoleum, waar ooit partijkopstukken zouden worden bijgezet, is er nooit gekomen.

Hagespraken zijn er wel geweest, zes in totaal, de meeste op Tweede Pinksterdag – dat moest de traditionele feestdag van de Nationaal Socialistische Beweging worden. De eerste was op 1 juni 1936, de laatste werd de bekendste, op 22 juni 1940. Dat was de befaamde bijeenkomst, zes weken na de Duitse inval, waarop Mussert zijn afhankelijkheid aan de Duitse bezetter bevestigde door de 3000 kilo zware bronzen partijklok weg te geven aan Hermann Goering, zodat er wapens en munitie voor het Duitse leger van konden worden gemaakt.

Mussert zelf kwam nog wel eens in Lunteren. Hij had er, in een bouwwerk onder de muur, een werkkamer waar hij geregeld zijn toespraken schreef of zijn verzoekschriften aan Hitler. Op 19 mei 1942 leidde hij daar *Reichsführer* ss Heinrich Himmler rond, die een paar dagen op bezoek was in Nederland. Maar nieuwe massale manifestaties bij de Muur van Mussert zaten er niet meer in. De bezetter weigerde toestemming: het kostte teveel benzine. Musserts wens om later in de oorlog de Hagespraken opnieuw te houden en daar als NSB 'helemaal onszelf te zijn' ging niet in vervulling. Hij mocht dan precies in het midden van het land liggen, het zou voor altijd stil blijven rond de Muur.

Luister naar podcast
afl. 3: Naar het oosten
Lunteren

Zo zag de Muur van Mussert er op 22 juni 1940 uit, toen de NSB er haar laatste Hagespraak hield.

Utrecht, Maliebaan

Amsterdam, Jonas Daniël Meijerplein

GPS 52.367111, 4.904905

Het zijn even beroemde als angstaanjagende foto's: twaalf afbeeldingen van de razzia op joodse mannen, op het Jonas Daniel Meijerplein te Amsterdam, 22 en 23 februari 1941. We hebben ze eerlijk gezegd te danken aan een dappere laborant van de fotozaak Capi aan de Ceintuurbaan. Een Duitse militair kwam zijn rolletje brengen om te laten ontwikkelen. Toen de laborant in de donkere kamer het resultaat zag, besloot hij een extra set af te drukken. Na de oorlog stuurde hij die naar het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. En zo kwamen ze, precies twintig jaar na de gebeurtenissen, in deel 4 van *De Bezetting terecht*, de fameuze tv-serie van dr. L. de Jong.

De hardhandige arrestatie van de 425 mannen schokte de stad. De woede was zo groot dat de dinsdag erna de Februaristaking uitbrak – Amsterdammers kwamen, op initiatief van de Communistische Partij van Nederland, massaal in opstand tegen de behandeling van de joodse bevolking. De staking werd met grof geweld neergeslagen, politie- en ss-chef Hanns Albin Rauter liet zijn manschappen met scherp schieten op stakers en demonstranten.

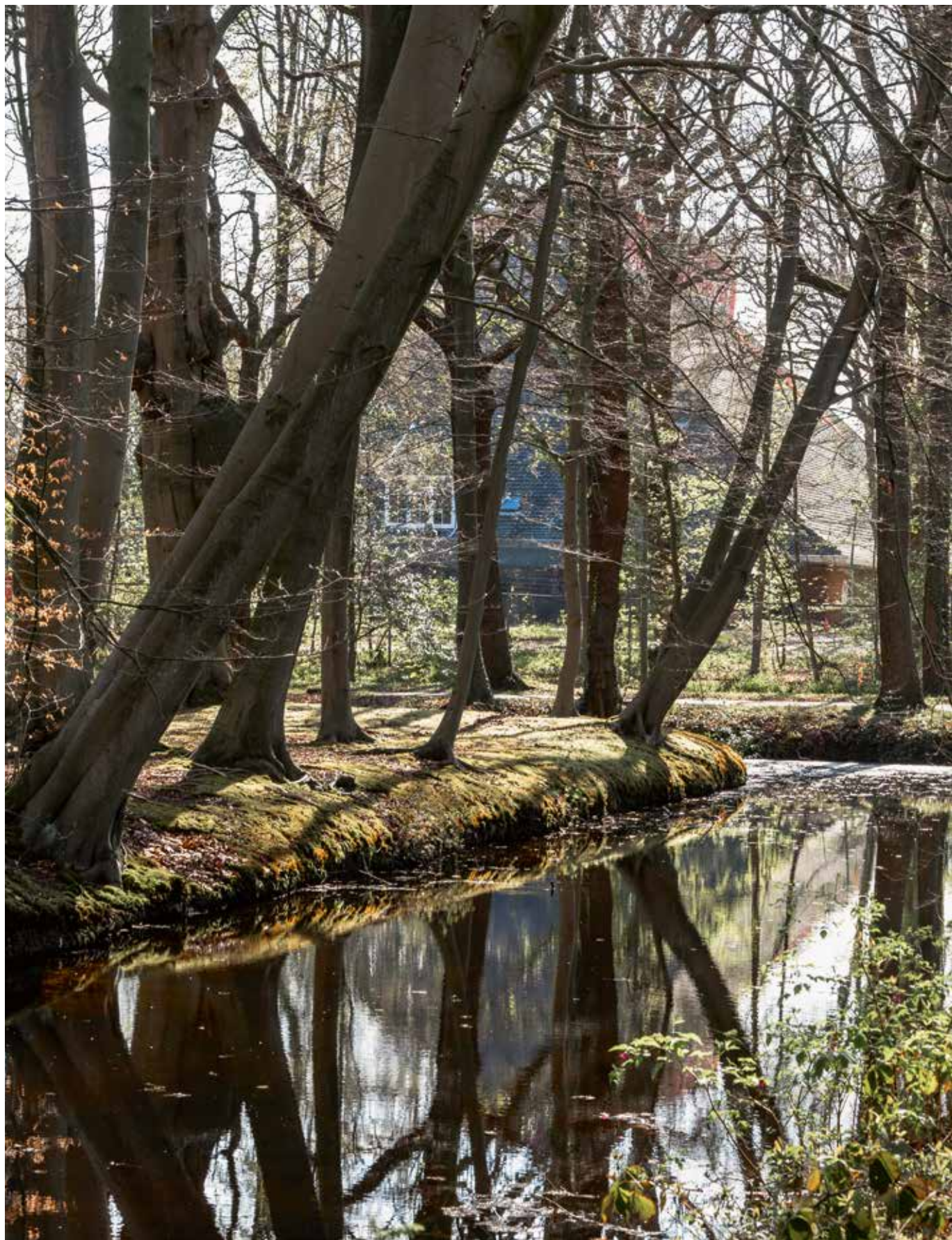
In 1952 onthulde koningin Juliana op de plek waar de razzia had plaatsgevonden het bronzen beeld *De Dokwerker*, gemaakt door Mari Andriessen. Hij had er een fors gebouwde vriend voor laten poseren. Het beeld stond sindsdien centraal in de jaarlijkse herdenking van de Februaristaking. De herdenking was lange tijd een bron van ruzie en tegenstellingen, vooral in de Koude Oorlog toen communisten nergens welkom waren, zelfs niet bij bijeenkomsten rond de door hen georganiseerde staking. Maar dat beeld bleef fier overeind, standvastig, onverschrokken.

In augustus 1942, zes maanden na de razzia, veranderde het plein van naam, het moest Houtmarkt heten. De bezetter verbood straatnamen die naar joden verwezen. Jonas Daniël Meijer was de eerste joodse advocaat van Nederland geweest.

Augustus 1942 – toen waren de 425 gedeporteerde joden (op één na) in Mauthausen allang vermoord.

Een van de foto's die een Duitse militair maakte van de razzia op 22 februari 1941 op het Jonas Daniel Meijerplein. Een joodse Amsterdammer wordt opgejaagd door zijn belagers.

Wassenaar, Seyss-Inquart op Clingendael

Seyss-Inquart voelde zich niet veilig op zijn landgoed. Hij eiste dat er een bunker zou worden gebouwd, waar hij veilig zou kunnen werken in het geval van geallieerde bomaanvallen. Die bunker kwam er uiteindelijk, al maakte Albert Speer, de Duitse minister van bewapening, lange tijd bezwaar tegen de omvang van het gebouw en de hoeveelheid beton die Seyss-Inquart er tegenaan wilde gooien. Het gebouw zag eruit als een reusachtige boerderij met een immens pannendak. De betonnen muren waren zo beschilderd dat ze gemetseld leken. De muren waren twee meter dik, het plafond zelfs vier meter! Op het dak stonden nep-schoorstenen: ze waren bedoeld voor afweergeschut.

En toch was de rijkscommissaris er niet gerust op. Na D-Day verhuisde hij naar Apeldoorn, waar hij in kasteel Spelderholt ging wonen en kantoor hield in een villa aan de Loolaan. En ook daar liet hij een bunker bouwen. Door al dat beton was hij afdoende beschermd tegen Britse of Amerikaanse bommen. Maar het hielp niet tegen de strop die op 16 oktober 1946 een einde maakte aan zijn leven, na zijn doodvonnis in het proces van Neurenberg.

De directeur wilde van onderduiken niets weten. Nathan Italie, directeur van het Joods Weeshuis in Leiden, wees aanbiedingen om kinderen op een veilige plaats onder te brengen resoluut van de hand. De weeskinderen waren aan zijn zorgen toevertrouwd, en hij kon zijn verantwoordelijkheid niet waarmaken als ze naar een of ander vaag adres zouden gaan. Hij hield dat standpunt tot de laatste dag vol. Letterlijk, want op het allerlaatst had zijn zeer betrokken buurman Hijme Stoffels nog op hem ingepraat om de kinderen te laten verdwijnen. Nathan Italie vertrouwde op de goede afloop en bleef standvastig. Tegen Stoffels zei hij: 'Ik laat ze niet gaan. Als het lot moet komen dat wij niet kunnen blijven, dan aanvaard ik dat'.

Op 17 maart 1943 voltrok zich de tragedie. Alle politieverloven waren ingetrokken. Een grote groep agenten van de Leidse politie omsingelde tegen de avond het weeshuis aan de Roodenburgerstraat. In de eerste linie de twee meest beruchte jodenjagers van Leiden, Willem de Groot en Adrianus Biesheuvel (samen goed voor de opsporing en arrestatie van meer dan 160 joden). De algehele leiding van de operatie had Franz Fischer, de tweede man van het *Judenreferat* in Den Haag, een van de latere Drie van Breda. Iedereen moest mee, 51 kinderen en 9 personeelsleden. De meesten moesten lopend naar het station, er gingen er ook een paar met een busje van de Eltax.

De trein reed in de nacht van Leiden naar Westerbork. Een van de gedeporteerden was Lotte Adler (18). Ze was met haar moeder en haar zusje voor de oorlog uit Frankfurt naar Leiden gevlucht toen haar vader door de nazi's was vermoord. Haar moeder reisde door naar de Verenigde Staten, de meisjes zouden later volgen, maar de nazi's sneden hun de pas af. Lotte bleef op haar vijf jaar jongere zusje Henny passen. Ze gooide een briefje uit de trein dat een vriendje bereikte. Ze schreef: 'We houden ons flink. Ik zing, terwijl het binnenin me huilt.' Vijf dagen na aankomst in Westerbork gingen Lotte, Henny en de andere bewoners van het weeshuis bijna allemaal opnieuw de trein in, bestemming Sobibor. Daar werden ze op 26 maart vergast. Onder hen ook Nathan Italie, de directeur, zijn vrouw Elisabeth en hun kinderen Hanna van zeven en Elchanan van zes.

Op de stoep voor het voormalige weeshuis, nu een medisch centrum, staat een stenen koffer. Ter herinnering aan wat Franz Fischer, Adriaan Biesheuvel, Willem de Groot en al die andere nazi's op 17 maart 1943 hun onschuldige medemensen hebben aangedaan.

TWO NATIONS - ONE MISSION

Colofon

Uitgave

wBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Tekst

Ad van Liempt

Fotografie

Rolf Baas

Vormgeving

Riesenkind, 's-Hertogenbosch

Podcasts

Presentatie: Margriet Vroomans
Productie: Hiro, Utrecht
Muziek: SonicPicnic, Utrecht
De podcasts zijn te beluisteren via
www.wbooks.com

Fotoverantwoording

Pagina 9: NIOD, Beeldbank WO2, fotograaf onbekend
Pagina 13: Spaarnestad Photo, Nationaal Archief, Wiel van der Randen
Pagina 23: NIOD, Beeldbank WO2, fotograaf onbekend
Pagina 27: NIOD, Beeldbank WO2, fotograaf onbekend
Pagina 33: NIOD, Beeldbank WO2, fotograaf onbekend
Pagina 35: Collectie Erik Schaap, fotograaf onbekend
Pagina 37: wikipedia, fotograaf onbekend
Pagina 39: NIOD, Beeldbank WO2, SS Bildbericht S. Fritz
Pagina 47: NIOD, Beeldbank WO2, fotograaf onbekend
Pagina 73: Nationaal Monument Kamp Vught, Van Heel
Pagina 77: Yad Vashem, fotograaf onbekend
Pagina 91: Nationaal Onderduikmuseum Aalten, J.H. Bennink
Pagina 97: NIOD, Beeldbank WO2, Nationaal Bevrijdingsmuseum Groesbeek, fotograaf onbekend
Pagina 98: Haags Gemeentearchief, H.A.W. Douwes
Pagina 105: NIOD, Beeldbank WO2, fotograaf onbekend
Pagina 119: NIOD, Beeldbank WO2, fotograaf onbekend
Pagina 127: NIOD, Beeldbank WO2, Verzetsmuseum Friesland, S. Andringa
Pagina 136: NIOD, Beeldbank WO2
Pagina 137: NIOD, Beeldbank WO2, Gemeentepolitie Apeldoorn, Jan Muda
Pagina 159: Spaarnestad Photo, Nationaal Archief, Wiel van der Randen

Geraadpleegde literatuur

Amersfoort, Herman, Piet Kamphuis, Mei 1940, *De strijd op Nederlands grondgebied*, Amsterdam, 2012
Bax, Marjolein, *Een wrang feest, Hoe velen de bevrijding niet overleefden*, Amsterdam, 2020
Beevor, Anthony, *De slag om Arnhem*, Amsterdam, 2018
Benda Beckman, Bas von, *Het Oranjehotel, Een Duitse gevangenis in Scheveningen*, Amsterdam, 2019
Bilderbeek, Bill, *De Bark, bolwerk van een Achterhoekse verzetsgroep*, Doetinchem, 1995
Blom, Hans, Alfons Siebelt, *Leiden 40/45*, Zwolle, 2015
Bossenbroek, Martin, *De Meelstreep, Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam, 2001
Frijtag Drabbe Künzel, Geraldien von, *Kamp Amersfoort*, Amsterdam, 2003
Gent, Tobias van, Hans Sakkers, *De Slag om de Schelde 1944, De beslissende strijd om West-Europa*, Bergschenhoek, 2019
Happe, Katja, *Veel valse hoop, De Jodenvervolgving in Nederland*, Amsterdam, 2018
Heijningen, René van, *De Muur van Mussert*, Amsterdam, 2015
Hermans, H.L.C., *Om des gewetens wille, De geschiedenis van een arrest in oorlogstijd*, Leeuwarden, 2003
Horst, Ewout van der, Kay-Leigh de Weerd (red.), *Dat jullie weten wat oorlog is, Het dagboek van verzetsweduwe Pietertje te Rietstap*, Zwolle, 2020
Houwink ten Cate, Johannes, Bob Moore, *Het geheime dagboek van Arnold Douwes, Jodenredder*, Amsterdam, 2018
Jansens, Saskia, Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, J.C.H. Blom, *Een ruwe hand in het water, De gijzelaarskampen Sint-Michiëlsgestel en Haaren*, Amsterdam, 1993
Jong, dr L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, Den Haag, 1969-1994
Keizer, Madelon de, *Putten, De razzia en de herinnering*, Amsterdam, 1998
Klep, Christ en Ben Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland 1944-1945, Oorlog op de flank*, Den Haag, 1995
Koll, Johannes, *Arthur Seyss-Inquart und die deutsche Besatzungspolitik in den Niederlanden (1940-1945)*, Wenen, 2015
Liempt, Ad van, *Koppeld, Nederlandse premiejagers op zoek naar joden*, Amsterdam, 2002
Liempt, Ad van, *De Oorlog*, m.m.v. Hans Blom, Amsterdam, 2009
Liempt, Ad van, *Aan de Maliebaan, De kerk, het verzet, de NSB en de SS op een strekkende kilometer*, Amsterdam, 2015
Liempt, Ad van, *Gemmeker, Commandant van kamp Westerbork*, Amsterdam, 2019
Meeuwenoord, Marieke, *Het leven is hier een wereld op zichzelf, De geschiedenis van kamp Vught*, Amsterdam, 2014

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), *De brand van Middelburg*, Den Haag, 2016 (op website NIMH)
Riet, Frank van, *De bewakers van Westerbork*, Amsterdam, 2016
Roest, Frieso en Jos Scheren, *Oorlog in de stad*, Amsterdam, 1998
Rosendaal, Joost, *Nijmegen '44, Verwoesting, verdriet en verwerking*, Nijmegen, 2009
Rosendaal, Joost, *De bevrijding in beeld, Van Neerpelt tot Wesel, 1944-1945*, Nijmegen, 2014
Santen, Ludmilla van en Norbert-Jan Nuij, *Drama op de Dam, 7 mei 1945*, Alkmaar, 2017
Savenije, Lennert, *Nijmegen, Collaboratie en Verzet, een stad in oorlogstijd*, Nijmegen, 2018
Schaap, Erik, *De Februaristaking in de Zaanstreek 1941*, Wormer, 2017
Schuurman, Richard, *Spoor naar Woeste Hoeve*, Hilversum, 2012
Sijes, Ben, *De Februaristaking, 25-26 februari 1941*, Den Haag, 1954
Smit, Ester, *Het Twentol-drama*, www.historiën.nl
Sparks, Liesbeth, 'Klein verzet, grote gevolgen', in: Ad van Liempt (red.), *De jacht op het verzet*, Amsterdam, 2013
Tinschert, Carlo, *Boodschap aan de bevolking van Den Haag*, Den Haag, 2005
Volker, Inge, *Doetinchem in oorlogstijd*, Doetinchem, 1996
Wagenaar, Aad, *Rotterdam, mei '40*, Amsterdam, 1970
Witte, Truus de, *Op een onbekende plaats begraven, De april-meistakingen van 1943. Een onderzoek naar oorlogsvermissing*, Leeuwarden, 2009
Winkelman, P.H., *Heusden geteisterd en bevrijd*, Den Haag, 1950

© 2021 WBOOKS Zwolle / Ad van Liempt / Rolf Baas

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degegen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2021.

ISBN 978 94 625 8422 8
NUR 689

Je staat aan de rand van een tarweveld in het gehucht Rademakersbroek bij Varsseveld waar op een dag in maart 1945 46 mannen werden geëxecuteerd en je denkt: hier is het gebeurd. Of je loopt in voormalig Kamp Amersfoort over de schietbaan, 350 meter lang, uitgegraven door gevangenen met de schop – en je realiseert je dat de dood hier destijds nooit ver weg was.

Fotograaf Rolf Baas en schrijver Ad van Liempt zochten vijftig plekken op waar tijdens de bezettingstijd bijzondere dingen gebeurd zijn, en legden ze vast, in woord en beeld. Plekken als de concentratiekampen die in het collectieve geheugen van Nederland zijn gegrift, maar ook dat veldje in Deventer waar een complete verzetsgroep werd doodgeschoten, drie kwartier voordat de stad bevrijd zou worden. Het zijn plekken om bij stil te staan, de plekken die de bezettingstijd markeren, in al z'n onvoorstelbare gruwelijkheid.

Er is ook een vijfdelige podcast-serie 'Hier is het gebeurd', gepresenteerd door Margriet Vroomans, waarin verschillende plekken uit het boek worden besproken.

